

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

BOGTRYKKERNE BRANDT I ODENSE

VED

JOHN M. MØLLER
SOGNEPRÆST

SÆRTRYK AF „FRA ARKIV OG MUSEUM“. IV.

KØBENHAVN
GRÆBES BOGTRYKKERI
1910

Flere Forfattere¹⁾ have skrevet om Bogtrykkerne Brandt, Fader og Søn, i Odense; men nogle Tilføjelser og Rettelser til det af dem meddelte ville dog ikke være overflødige.

Bogtrykker Johan Christopher Brandt boede og døde i Odense i «Strædet lige over for Vor Frue Kirke»²⁾. Hans Bo blev registreret af Skifteretten 22. Maj 1738, som var

¹⁾ Engelstoft, Odense Byes Historie, 1. og 2. Udg.; Lauritsen, Udsigt over den fyenske Bogtrykkerpresses Historie indtil Aaret 1800 (i Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. V); Samme, Tilbageblik paa Fyens Stiftstidendes første Aarh.; Samme, Odense i Billeder; Stolpe, Dagspressen i Danmark; jfr. D. biogr. Lexik. III, 8 f.; Carl Bruun, Christian Iversen (i Danmark, illustr. Kalender for 1893); C. Nyrop, Ved det Miloske Jubilæum; L. Chr. Nielsen, Fra Johan Snel til vore Dage; jfr. Werlauff. Histor. Antegn. til Holbergs Lystspil; O. Nielsen, Kbhvn. paa Holbergs Tid. Det fremgaar navnlig af, hvad der paa de sidste Steder er meddelt om Hamborgeren Johan Christopher Brandt, at han har spillet en saa stor Rolle som dansk Bogtrykker, at det berettiger til at forfølge hans og hans Slægts Historie ogsaa i Odense, hvor hans Betydning var meget mindre. 1717 kom han til Kjøbenhavn, hans Presser forsynede Byen med en Mængde ikke altid uskyldige Viser; desuagtet fik han 1726 Titel som Kronprinsens (den senere Kristian VI's) Bogtrykker, og det siges, at der ved Kjøbenhavns Brand i 1728 brændte endog to Bogtrykkerier for ham. Efter Branden gik han til Odense.

²⁾ Odense Skifteprotokol No. 20. Folio 12.

30te Dagen efter hans Død, saa han altsaa er død 1738 og ikke 1737, som nogle have ment, eller mellem 1741 og 43, som L. Chr. Nielsen antager¹⁾).

Lejligheden bestod af 2 Stuer, 2 Kamre og Kjøkken. I den ene Stue fandtes bl. a.: «I Bogtrycker Prese med Behør, blev efter Enckens med Søns egen Tilstaaelse vurderet og ansat for 50 Rdl.; 1 Kasse med dobbelt mittel fractur Bogstaver . . 10 Rdl; 1 Dito med Secundo fractur Bogstaver . . 10 Rdl; 1 dito 2do Antique Bogstaver . . 10 Rdl.; 2 dito mittel fractur Bogstaver . . 20 Rdl.; 1 dito mittel Antique Bogstaver 12 Rdl.; 1 lidet Bret med nogle udskaarne træ bogstaver . . 4 Rdl. Endehl Træ Figurer . . 4 Rdl.; 1 nye Bogtrycker Prese . . 30 Rdl.»

Der resterede Husleje²⁾ til Commerceraad Ble[ss] . . 17 Rdl., og skyldtes efter Panteobligation . . 114 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ β til Johan Friderich Kurlbaum; Dr. Hahne havde tilgode . . 15 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ 12 β ; Begravelsesbekostningen udgjorde . . 16 Rdl. Boets Udgift og Besvær udgjorde i alt 217 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$, som var 35 Rdl. 5 $\frac{1}{2}$ 7 β højere end Midlerne. Skiftet sluttedes 29. Juli 1738.

Johan Christopher Brandt, hvis Hustru, Engel Dorthea, fortsatte Bogtrykkeriet efter hans Død, havde i Følge Skifteprotokollen følgende Børn: Johan Henrik Conrad Brandt, f. 1718; Peter Wilhelm Brandt, f. 1722; Anna Cathrine Brandt, f. 1723.

Peder Wilhelm Brandt, der 10. Juni 1746 fik Privilegium som Bogtrykker, var gift med Marie Tronier³⁾ og fik med hende 2 Børn:

¹⁾ Anf. Skrift S. 84.

²⁾ Brandt havde altsaa ikke sin egen Ejendom, som flere have antaget, og som ogsaa L. Chr. Nielsen formoder (S. 83).

³⁾ Født i Kjøbenhavn 1718 (døbt i Holmens Kirke ^{19/12}), en Datter af Visiterer Wulf Christopher Tronier og Birgitte Mathiasdatter Holm. —

Wulf Christopher Brandt, døbt i Vor Frue Kirke ²⁸/₇ 1747 («Professor Anchersøns K[one] b[ar] B[arnet]. Professor Rami K[one] g[ik] med. Mandsfaddere: Professor Anchersøn; Bispens Famulus Tingberg og Mr Ovesøn hos Amtmand Simonsen»).

Birgitte Dorothea Brandt, døbt ibid. ⁷/₂ 1749 («Borgmester Ericsøns H[ustru] b[ar] B[arnet], Professor Anchersens D[atter] g[ik] med. Mandsfaddere: Cancellie Raad Becher, Cancellie Raad Muhle og Christian Ramus, Biskoppens Søn»). Hun døde som Barn: «31. Decbr. 1751 Peiter Brandt Bogtrykkers Barn Birgite Dorothea død i sit 3^{die} aar og iordet i første Part iord», hedder det i Vor Frue Kirkebog.

Om Sønnen faa vi adskilligt at vide af følgende Avertissement, som Bogtrykker L. L. Heiden i Peder Hvidtfeldtstræde i Kjøbenhavn i Aaret 1763 lod indrykke i Kjøbenhavns Adr. Cont. Efterretn.¹⁾:

«Fra mig Undertegnede har i Søndags den 21. August en Dreng ved Navn Wulf Christopher Brandt, som over et Aar har staaet i Lære hos mig, som og baade er indskreven og sluttet Contract med paa stemplet Papiir med tvende Forlovers Caution, hemmelig practiseret sit Tøy af sit Skrin og dermed bortrømt af mit Huus, uden enten at tage lovlig Pas her, fra Hans Excellence Hr. Ober-Præsidenten, eller med mit Vidende, formodentlig taget Veyen til Odense, eftersom Moderen, som har opholdt sig i nogle Uger her, uden Tvivl for at see Leylighed til at faae Drengen fra mig, har practiseret Drengen bort med sig paa en Bonde Vogn. Bemeldte Dreng, som er en Søn af Bogtrykker Brandt i Odense, er temmelig voxen, lidet Koparret og rødladen i Ansigtet, bar sit eget Haar, som er mørkagtigt; ved Undvigelsen var han klædt i en hvid-

Denne Visiterer blev ved en Trykfejl gjort til Vexelerer (Personalhist. Tidskr. 3. R. II, 70).

¹⁾ N° 88, 91 og 92.

agtig Sortout-Kiol, en rød Vest af overskaaren Plys, sorte Buxer og Strømper. Dersom nogen maatte overkomme meerbemeldte Dreng: saa beder ieg ydmygst og venligst at anholde ham, og enten selv eller ved andre lade ham bringe til mig, da jeg tilbyder mig ey allene at betale alle paagaende Omkostninger, men endog, om forlanges, en convenabel Douceur for Umagen. Skulde ellers nogen, imod Formodning, give Drengen nogen Ophold, eller forhæle ham (hvilket jeg skal gjøre mig al Umage for at faae at vide), da maae de ey fortryde paa, at ieg efter allernaadigst Kongelig Lov og Forordning søger min Ret over dem, og de maa have sig selv at takke for slig Uleylighed».

P. W. Brandt kjøbte i Aaret 1750 den Gaard, i hvilken han boede til Leje, og som laa i Adelgade. 3. Aug. s. A. fik han af Stiftsprovst Jac. Ramus Auctionsskjøde — i Professor Aabyes Bo — paa Ejendommen. 14. Januar 1771 skjødede Brandt til Vognmandslavet i Odense den vestre Ende af hans iboende Gaard ved Pjente Mølle. Om den øvrige Del af Gaarden var det saa, at han 1772 i Od. Adr. Cont. Efterr.¹⁾ indrykkede følgende Avertissement: «Det bekendtgjøres: at Peter Wilhelm Brandt, Bogtrykker i Odense, er sindet under Haanden at bortsælge hans iboende Gaard beliggende i Adelgaden ved Piente-Dam, som bestaaer til Gaden af 8 Fag Huus 2 Etager med Kielder under, 6 Fag Sidehuus i Gaarden, et Loft høyt, hvorudi er et Spisekammer, og et dito Kammer, samt Kiøkken, hvorudi findes en Post med got klart Kildevand udi, til Gaarden er og et kiønt Gaardsrum, Værelserne oven og neden er vel indrettet, saa der kan boe en honet Familie, ligesom den og har været beboet af mange honette Stands-Personer, den er ellers beqvem til hvad Brug og Næring, det være skal. Gaarden er i god Stand, og kan de Lysthavende behage at tale med Eyeren selv om Kiøbe-Sum-

¹⁾ N° 5 (Engeltoft, 2. Udg. S. 382, har N° 25).

men, og, da tage samme Gaard i Øyesyn, da Kiøbet skal blive saa billig som mueligt være kan».

Trods denne tillokkende Skildring fik Brandt dog ikke Ejendommen solgt. Hans Enke solgte den først i Aaret 1793 til Skræder Andreas Holst¹⁾. Brandt døde 1778: «20. Januar 1778 Sr Brandt Bogtrykker begravet i den store Gang ved Chorsdøren i Kirken i sin Alders 64», hedder det i Vor Frue Kirkebog.

Skifteretten indfandt sig i Stervboet den 14. Januar (Brandt var da nylig død, saa Dødsdagen var vel nævnte Dag eller maaske Dagen før²⁾). Enken foregav, at Sønnen Wulf Christopher Brandt som Bogtrykkersvend var rejst udenrigs paa sin Profession, og at de ej fra ham i 7 Aar havde havt mindste Efterretning, saa hun ikke vidste, om han var levende eller død. Paa hans Vegne var Kjøbmand Søren Møller nærværende, som Enkens Laugværge var tilstede Guldsmed Rasmus Møller.

Blandt det, som Skifteretten registrerede og vurderede, fandtes:

Bogtrykkeriet (Presse med 25 Skuffer og Bogstaver etc.).....	100 Rdl.
Huset, som Enken iboede i Sct. Jørgensgade . . .	
«8 Fag Hus og 2 Etager til Gaden indrettet til Værelser med 1 Karnab paa 2 Fag Een Etage, ligl: mod Gaden; 6 Fag Sidebygning mod Østen bestaaende af 1 Etage, indrettet til Kjøkken med videre. Ved dette Sted er beliggende 1 liden Gaard»	150 —
Hele Boet blev vurderet til 385 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$.	

8. Septbr. 1780 holdtes der Skiftesamling: Enken, som — imod Forventning — endnu intet havde hørt fra den

¹⁾ Om de nævnte Ejendomshandeler se Od. Skj.- og Panteb.

²⁾ Stolpe (III, 207) har 20. Januar som Dødsdagen.

bortrejste Søn, opgav da, at «følgende Gjæld heftede paa Boet ved hendes Mands Død og endnu, som tildels er laant til hans Begravelse:

Lieutenant Zimmermann med 1ste Prioritet	
i Huset	100 Rdl. » ½
½ Aars Rente	2 — 3 -
Kjøbmand Søren Møller tilgode ved salig Mands Død for Varer og dels laante Penge, som er brugte til Sønnens For- nødenhed, da han skulde rejse	130 — » -
Kjøbmand Rasmus Østrup for Varer og laante Penge	30 — » -
Kjøbmand Jens Knudsen ligeledes	16 — » -
Enken gav tilkjende, at hendes sal. Mands Begravelse havde kostet over	50 — » -
Hvorimod hun formodede at faa sin egen godtgjort med lige saa meget	50 — » -
Boets Udgift og Besvær blev ialt, Skifte- omkostninger iberegnete	388 Rdl. 5 ½ 8 β,
som var 3 Rdl. 4 ½ 8 β højere og mere end Formuen.	

Inden Skiftet kunde sluttes, fandtes det fornødent at indkalde Arvingen; imidlertid forsikrede Enken at holde Boet som hidtil uforringet og afbetale paa Gjælden alt hvad hun kunde afstedkomme og dermed føre, saa god en Husholdning, saa at intet fra Arvingens Side skulde blive at anke over. — Boet blev hende fremdeles betroet, saa meget mere som Creditorerne ej havde gjort Paastand om Udlæg for deres Tilgodehavende.

Arvingen blev 16. Septbr. 1780 indkaldt til at møde med Aars og Dags Varsel; men der hørtes intet fra ham. 19. Juni 1793 skrev da Enken til Skifteretten:

Foruden at min Søns Bortebliven baade før og efter min sal. Mands Død . . . har foraarsaget mig som Enke

uden Venner eller Paarørende megen Ulejlighed, Tab og Sorrhig i de mange Aar siden Dødsfaldet, og at jeg som et enligt, højaldrende Fruentimmer vanskelig har kunnet erhverve Brød til mit nødtørftige Ophold i saa langsommelig en Tid uden ringeste Hjælp; saa er det mig tillige til megen Hindring for Livets Ophold, at jeg ikke med fri Raadighed kan anvende min sal. Mands efterladte og min fælles liden Bo saaledes som kunde findes Lejlighed til, fordi den for en Del Aar siden holdte Forretning til Skiftets Slutning endnu ikke er bleven ophævet og mig beskrevet meddelt. Beder derfor, at Skiftet . . . maa blive hævet saaledes, at det lidet Bo og Løsøre maa mig til fri Brug og Raadighed overlades imod at betale enhver, som har gjort Fordring til Boet, da jeg imod saadan Overladelse . . . forbinder mig til at holde Skifteretten uden Ansvar for Arvepretentioner fra min Søns Side, om han, hvilket ingenlunde kan formodes, skulde endnu om kort eller længere Tid opdages og indfinde sig . . .

22. Aug. 1793 resolverede Skifteretten:

Da Sønnen uagtet Proclama i danske og tyske Aviser endnu ikke efter saa mange Aars Forløb har indfundet eller meldt sig, hvilket ej heller kan formodes at skulle ske, og Enken nu paa sin Alderdom er nødsaget til at forandre Bopæl og med første at flytte her fra Byen for at nyde Pleje og Underholdning paa et andet Sted, saa, førend dette sker, har hun forlangt denne Samling, hvorved hun personlig indfandt sig med Laugværge, begge begjærende, at denne Forretning maatte blive ophævet . . . Skifteretten fandt ikke at kunne nægte saadan billig Begjæring, ej heller nogen Anledning til at udsætte, da Sønnen upaatvivlelig ved Døden maa være afgaaet . . .

Stervboets Ejendom tillige med det registrerede Indbo med hvis videre hende har været og nu maatte være tilhørende overlades Enken til fri Raadighed imod at hun

betaler den Gjæld, hun endnu maatte være skyldig Skiftet¹⁾ blev saaledes sluttet.

1. Septbr. 1792 havde Bogtrykker Brandts Enke oprettet en Fledføringscontract med sin Søstersøn Sognepræst Wulf Christopher Müller²⁾ paa Bogø, og det var altsaa til ham, hun i Aaret 1793 agtede at rejse. Men hun tog siden en anden Bestemmelse. I Aaret 1794 ansøgte hun om at faa nævnte Contract kasseret og om at faa en Fledføringscontract, som hun 7. Nov. s. A. havde oprettet med Bogtrykker Christian Iversen i Odense, kgl. confirmeret. Stiftamtmand Buchwald og Biskop T. Bloch afgave da — i Følge Copibogen for 1795 — følgende Erklæring:

Vi ere af den allerunderdanigst uforgribelige Formeening, at den af Supplicantinden Bogtrykker Brandts Enke med Sognepræst Hr. Müller i Aaret 1792 først indgangne Fledførings-Contract har ved Deres Kongelige Majestæts allernaadigste Confirmation af 21. Septbr. ejusd. a: faaet en saa hellig Sanction, at Samme ikke, uden enten efter begge Contrahenternes frievillige Ønske, eller i det Tilfælde, at Supplicantinden, som den Fledførte, beviislig kunde gotgjøre, at Hr. Müller, som Fledfører ikke havde villet eller kundet opfylde Contractens 1ste Punct, der er hans Forpligt til Hende; vil kunne hæves. Af Hr. Müllers Erklæring maatte det behage Deres kgl. Majestæt allern. at fornemme, hvorledes han erbyder sig altiid beredvillig til at opfylde den Forpligt, der paaligger ham |: naar Supplicantinden, hans egen Moster, havde i Følge Fledførings-Contracten nogensinde besluttet sig til at drage til Ham; | ligesom og, at han, skaansom mod sin gamle Moster, men derimod stiklende paa den nye Contrahent, Bogtrykker

¹⁾ Odense Skifteprotokol N° 41, S. 472 og Documenter N° 90 A — i Landsarkivet i Odense.

²⁾ Forflyttet til Vorbasse-Grene ^{15/12} 1794, † ^{25/10} 1802; en Søn af Skrædermester John Madsen Møller og Cathrine Tronier. Jfr. Kirkeh Saml. 4. R. IV, 400 ff.

Iversen, kan paa nogen Maade, i Hensyn til den allern. confirmerede Contracts Ophævelse ansees som Invitus.

Imidlertid, da velbemeldte Hr. Müller som en kiærlig Beslægtet og en Mand af gode Grundsætninger sætter gandske al egen Fordeel til Side, og af Agtelse og Hengivenhed for Supplicandtinden, hans Moster, langtfra! at modsætte sig Ophævelsen af den først med ham indgangne Fledførings Contract, tvertimod! aldeles frafalder ald Præ-tension efter denne Contract, og med tydelige Ord selv allerunderdanigst ønsker og begjerer den med ham af Supplicandtinden indgangne Fledførings Contract casset og den med Bogtrykker Iversen nu indgangne, derimod allernaad. confirmeret, saa indstilles samme hermed saaledes til Deres Kgl. Majestæts allerhøjeste forgotbefindende.

Ansøgningen blev bevilget. — Fledføringscontracten med Iversen — kgl. confirm. 6. Marts 1795 — lød i det væsentlige saaledes:

C. Iversen, Ejer af et Bogtrykkeri i Odense, har efter Anmodning af Marie Tronier sal. Brandt[s] taget hende i Huset, nu hun formedelst Alderdom og Skrøbelighed ikke kunde paatage sig den intendeerte Rejse til sin Søstersøn Hr. Wulf Christopher Müller, Sognepræst paa Bogø, med hvem hun ellers 1. Septbr. 1792 havde oprettet en Fledføringscontract og paa egen Bekostning maattet løse den allern. Confirmation. Iversen forbinder sig til, saa længe hun lever, og lige saa hans Hustru, at pleje og ernære hende saa anstændig som hidtil er sket, og ligeledes, naar Gud kalder hende, besørge hendes hæderlige Jordefærd . . .

Marie Tronier til Erkjendtlighed for denne Godhed og for den aarlige Understøttelse i Penge, som fornævnte Iversen siden hendes Mands Død har ladet hende tilflyde af hans egen gode Villie, hvorimod hun intet har nydt af fornævnte hendes Søstersøn, heller ikke kunnet benytte sig af den belovede Forplejning af ham, da hendes Helbred ikke har tilladt hende at foretage denne vidtløftige Rejse

nu hun snart fylder sine 76 Aar, — skjænker alt hvad hun efterlader sig, naar hun dør, det være sig rørligt eller urørligt Gods, af hvilket sidste hun dog intet mere ejer, saa at det alt fra Bevillingens Dato anses i Tilfælde som deres eget . . .¹⁾.

Den gamle Enke levede endnu adskillige Aar; i Sct. Hans Kirkebog hedder det: «Mandag d. 1ste Marts 1802 døde Bogtrykker Peder Wilhelm Brandts Enke Maria Troner, hun har skienket til Frue Kirke, hvor hendes Mand er begravet, et Par store Sølvlysestager og et Fad af Sølv til Daaben 1784. Hun døde paa Marieshøy i Tolderlund og blev begravet nede i Kirken bag Prædikestolen²⁾ d. 6. Mart her i St. Hans Kirke, hun gav et Par Lys til Kirken og blev ringet 1 Time. Hendes Alder blev 84 Aar».

Det forholder sig rigtigt, at hun 1784 skjænkede de omtalte Sølvlysestager til Frue Kirke. Disse, som veje 239 Lod, staa endnu paa Alterbordet, og paa hver af dem findes følgende Indskrift:

«Disse Stager Er Foræret Til Vor Frue Kircke Her i Odense af Sal. Peder Wilhelm Brandt Bogtrykker og Hans Efterladte Hustrue Maria Troner Sal. Brandt d. 1ste January 1784».

Det er maaske ogsaa rigtigt, at Brandts Enke har skjænket det omtalte Fad af Sølv til Daaben, som ligeledes endnu findes i Frue Kirke³⁾; men det skete ikke i Aaret 1784, og der tales da ogsaa⁴⁾ kun om Stagerne i den Beretning, som findes i Od. Adr. Cont. Efterr. (1784. N° 1) og lyder saaledes:

«Sl. Peter Wilhelm Brandt, forhen Bogtrykker her i Odense, hans efterladte Enke har foræret 2 store Sølv Lyse-

¹⁾ Jfr. Odense Skifteprotokol (1799—1806, S. 766 ff.).

²⁾ Lauritsen siger «oppe ved Alteret» (Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. V, 232).

³⁾ Omtales dog ikke af H. Rasmussen, Vor Frue Kirke i Odense.

⁴⁾ Hvad Lauritsen har oversat (l. c.).

stager, begge paa 239 Lod Sølv, til vor Frue Kirke her i Byen, som i Gaar paa Nytaarsdagen bleve indviede: — Millioner af Velsignelser vil af Frue Menighed og den sildigste Efterslægt blive hende tilønskede for slig en ædel Handling».

Hos Engelstoft¹⁾ hedder det, at Frue Kirke «fik to Sølvstager af Bogtrykker Brandts Enke 1784 og et stort Sølvdøbebækken af en unævnt Dame 1792». Denne unævnte Dame var formodentlig nok Brandts Enke; i Aaret 1792 havde hun vel opgivet alt Haab om, at den bortrejste Søn vilde komme tilbage; og hun har saa yderligere villet pryde den Kirke, hvor hendes to Børn vare blevne døbt, hvor hendes Ægtefælle var bleven begravet, og hvor hun maaske ventede ogsaa selv at komme til at hvile.

Bag paa det omtalte Fad staar der:

« · Givet af Een Synderinde til Guds Ære ·

Vog 177 Lod 3¹/₂ Kvint à Lodet 3 R 12 β og Arbeidsløn à Lodet 20 β er ialt som dette Fad har kostet 148 Rdl. 1 R 6 β ».

P. W. Brandt kaldes af Lauritsen²⁾ «en meget velhavende Mand», af Stolpe³⁾ «en rig Mand» og af Engelstoft⁴⁾ «en velhavende Mand»; som vi have set, passer det bedre at sige med L. Chr. Nielsen⁵⁾, at han havde det «jævnt godt i økonomisk Henseende»; men selv dette er maaske for meget sagt.

¹⁾ Odense, 2. Udg. S. 457.

²⁾ Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. V, 231

³⁾ III, 207.

⁴⁾ Odense, 2. Udg. S. 382.

⁵⁾ S. 90.